" كۆڕی بەڕێزان / لەسەر دەستووری هەرێمی كوردستان "

عبدالاحد افرام

شێرزاد نەجار

محەمەد بازیان

د . محەمەد عومر مولود

" عبد ألاحد افرام "

بەڕاستی شتێكی زۆر كارێكی پیرۆزە كە لە دەولەتێك لە دەوڵەتی عێراق هەتا ئەمرۆ دەستوورێك نەبێ هەر چەندە من قانوونی نیم بەلاّم مامۆستا یان لێرەن زۆر بەیان پرۆفیسۆرن لەو بارەوە هەتا ئێستا لە عێراق جێگای داخە چەندین ساڵە دەوڵەتە دەستوورێكی بەردەوامیان نیە هەتا ئێستا تەعامل بەتایبەتی پاش ئەو جمهوریەت هاتە سەر حوكم لە عێراق هەتا ئەمرۆش هەر دەستووەكە دەستوری مۆئەقەتە پێی دەڵێن وەتا تاكیدیشم لە پارتی بەكاردەهێنرێ بە ئارەزوی ئەو لایەنەی كە دەسەلاتی حوكم لەدەست دایە جێگای فەخروشانازییە ئەمرۆ بۆ هەموو خەڵكی كوردستان بەكورد بەكلدان بە توركمان بەئەرمەن بەئەوانەی كەلە نەژادە وە عەربن پارتی دیموكراتی كوردستان دەستورێكی وەها بخاتەبەر دەستی ئێمە بۆ ئەوەی دیراسەت بكرێ چونكە ئەمە وەك قالبێكە قابیلی گفتوگۆیە قابلی مناقەشەیە قابلی تەغیرە لەبەر ئەوەی بخرێتە بەر دەست هەموومان بۆ ئەوەی مناقەشەی لەسەر بكەین وەدەوڵەمەنتری بكەین بۆ ئەوەی ببێتە دەستورێكی چاك بۆ هەرێم و هەروەها بەشی تر بۆ عێراق گومانی تێدانییە كە هەر شتێك تەرح بكرێ یان بخرێتە بەردەمی خەلكێك وەك پرۆژە بەلاّم لەبەر ئەوەی وەختە لەدەستم نەڕوا داخلی بابەتەكە ببم وە ئەو ملاحەزات و شتانەی كەهەمە تەسبیتم كرد بەلای خۆم بلێم . سیغەی بیادەی دەستوورەكە بە عەرەبیە . ئەبواب وفەقەرات و نازانم چۆن ئەوەی كە گەیشتە لای من هەر لەبابی یەكەم احكام عام خۆی لە دەستورەكە دەڵێ دوو ئیقلیم . ئقلیمی عەرەبی ئقلیمی كوردی . لەمادە یەك دەڵێ ئقلیم كوردستان من اقلیم جمهوریە . كەواتە چەندین اقلیم هەیە . نەك دوو ئقلیم دەبوایە بلێن أحد الاقلیمین الجمهوریە الاتحادیە بلێم یان جمهوریە فدرالیە بلێم چونكە بەراستی الجمهوریە الفدرالیە من ملاحەزاتم هەیە لەسەر چونكە سێیەمین جارە بەشداری دەكەم لە مناقشەی ئەم دەستووره لە دهۆك مناقەشەكرایە خۆی (الجمهوریە الفدرالیە العراقیە) بەراستی لە شوێنی خۆی نییە یان جمهوریە عیراق فدرالییە یان الجمهوریە العراقیە الاتحادیە بێ چونكە فدراڵ نیزامێكە نەك ئەوە مشكلەنیە بەلاّم بەنسبەت ئەم فەقەرە بەبێ (احد اقلیمین) نابێ (احد اقالیم) چونكە خۆی جمهوریەت مادەی چوار (اقلیات قومیە) . خۆتان دەزانن لەوەختی خۆش جەنابی " سەرۆك بارزانی " باسی ئەوەی كرد چونكە ئەنواعی تێدایە ئەو مەسەلەی ئیقلیمە پێموایە تازەش سیغەیەكی تر دەردەچێ لە جیاتی ئەقلیاتی . أو " القومیات " جا ئەو ئەقلیاتە ئەگەر بگۆڕێ بەقومیات باشترە وە لە تەسەلسل دابنێن بەپێی ژمارە نەك مەجموعەناوێك هەیە خۆیان بەقەومیەتێك دەزانن پێنج شەش هەزار كەسن پێش هەموویان داندراون

ئەوەش بەراستی بەغەدر دەزانین . ئەم مەسەلە بێ کام (تورکمان) زیاترن بەس نسبەت ئەوانەی تر کە پێیان دەڵێن . اقلیات قومیات یان أقل قومیە .

بەپێی تەسەلسل بەپێی ژمارە دابنرێن . مادەی (9) فقرە دوو بەرای من بیبێتە متهم برئ حتی نثب جیاوازیەکی تێدایە وە مامۆستایانی قانوونی زیاتر دەزانن . اوحتی باشترە ماددەی (1) دەڵێ باسی تەفتیشی خانووەکان دەکەن . ئەم فەقەرەیەکی تێدایە بەراستی یان نەوعە مطاطیە ك تێدایە . یەعنی ئەو ئەحوال کێ تحدیدی دەکا یان کێ ئەو حەقە دەداتە خەلکێك تەفتیشی ماڵێك دەکەن مەفروزە بڕیارێکی قانوونی تێدابێ یان برشیاری مەحکەمە هەبێ ، بەرای من بڵێ الا (بقرار من محكمة) ماددەی (16) بەراستی نەوعە مطاطیەکی زۆری تێدایە ئەگەر مختصر بکەین بڵێین (حرية الدين و المعتقد ممارسة شعار بين وجهين محصوله لكل مواطن) باشترە لەوەی ئەو سیاغەی کە دارێژراوە چونکە اصلاً أدیان مەسدەری ئادابی عامەن مەسدەری زۆر مجتمعیان کردیە جا ئەگەر موختسەربێت باشترە یەعنی هەر هاوڵاتیەك حەقی هەیە بەپێی ئایینی خۆی بەپێی مختصری خۆی یەعنی شعائری خۆی یان مراسیمی خۆی بە شێوەیەکی ئازادانە جێبەجێ بکات ماددەی (21) طبية د . خدمات طبية ئەوانەی کە دکتۆرن لەمن شارەزاترن ماددەی (33) دەڵێ (انشاء ضرائب) ئەوە لەزمانی عەرەبی (انشاء ضرائب) نیە ، یان فرض ضرائب نابێ بڵێین انشاء ضرائب . چونکە دەتوانین بڵێین انشاء عمارە انشاء بێت انشاء مسكن . انشاء ضرائب مەعقول نیە دەبێ ببێ (فرض ضرائب) ئەوە فەقەرەی (5)بوو فەقەرەی (6) جارێکی تر ئەڵێم الاقاليم الاخرى ببێتە الأقليم الأخر یەعنی بەس أقليم ئەگەر اقلیمی کوردستان لێرە دەرچێت بەس أقلیمی عەرەبی دەمێنێ جالەبەر ئەوە دەبێت بێ (الأقليم الأخر) ماددەی (33) فەقەرەی شەش ئەوەی تر فەقەرە (5) بوو ئەمە فەقەرەی (6) فەسڵی دووەم (سلطة تنفيذية مبحثەیەك رئيس اقليم كردستان ماددەی (47) هەرچەندە شتێکی وا یەعنی دەڵێ دائیمە یەعنی دەبێتە 0 ظروف طارئة) پێموایە چونکە بەڵام ئەوەندە بەکارناهێنێ ماددەی (9) عمومی جمهوریە بەرای من بێتە ئەگەرخەڵێك حەساسەتیان هەیە لە مەسەلەی (جمهوريە عيراق الاتحادية) یان (جمهوريە العراق الفدرالية) چونکە دەڵێن ئەوە بڕیارێکی سەدام دەرکردووە ئێمە ئەو نەبین بەراستی مثلاً سەدام دەربکرێت چونکە عێراق عێراقە (جمهوريە عراقيە) بێ (جمهوريە عێراق فدراليە) بێ مشكلە ئەوەنیە بەس مشکلە بەرای من (الجمهوريە الفدراليە العراقيە) لەشوێنی خۆی نیە لەبەر ئەوە بێتە (الجمهوريە الفدراليە الاتحاديە) یان ئەگەر (جمهوريە العراق الاتحاديە) بەدڵمان نەبێ چونکە خەڵکێك هەیە دەڵێن کابرا ئەم ناوەی بەپێی بڕیاری خۆی لەپێش چەند ساڵێك دەرکردیە . مبحث (2) مادده (48) کەوابوو لێرە چونکە ئەمە دەستوورە ئەوەی اختصاصی قانوونە

لەوانەی کە اختصاصیان قانوونە شارەزاتربێت دەستوور تەنها مەواد بەرز دەکات بەڵام تفصیل دواجار دادەرێژرێ لەبەر ئەوەی ئەگەر بڵێین وعد من وزراء معنای ئەوە هەموو وەزیرەکان حەقیان نیە ببنە ئەندام لە مجلس وزراء لەبەر ئەوە ئەگەربڵێین يتألف مجلس الوزراء من رئيس مجلس وزراء . ونوابە وسادە وزراء وەزیرەکان حەقیان هەیە ببنە ئەندام لە مجلس وزراء . موعقول نیە عدد من وزراء

يەعنى ئەو وەختە رئيس وزراء حەقى هەيە بلّێ كاكە ئـەتۆوەرە ببـە ئەنـدام ئـەتۆ ببـە نەخێرئـەوە مەعقول نيە بەراستى (3) هەر عەينى مادده (48) يقـوم رئـيس وزراء بأختيـار نوابـە ووزراء مـن بين اعضاء مجلس الوطنى والاقليم ئەمەش هـەتا حـەدێك جێگاى رەخنەيـە بـۆ چونكە ئێمـە دەڵێين مجلس يان پرلمان دەبێتە جيهازێكى مراقبەى مجلس تـەنفيزى دەكا ئەگـەر هـەموو ئەنـدامانى مجلس تەنفيزى يەعنى مجلس وزراء ئەندامى پەرلەمان بن . باشە كێ مراقبەى ئەوى تردەكا . مەعقول نيە لەبەر ئەوە هيچ نەبێ ئەگەر دووسێ كەسى ئەندامى مجلس وزراء بن ئەندامى پەرلەمان بن لەعـەينى وەخت بەلام نابێ هەموو مجلس وزراء ئەندامى بن لەپەرلەمان مادده (49) ئەوە باسم كـرد شـتێكى تر هەيە دەڵێ يـەعنى باسى عـەلاقاتى اقليم دەكا بـۆى هەيـە(لـەحق) ان (يوضـح عقـود علاقـات) دروست كا لەگەڵ مادده (51) فقره نـۆ (عقـد قـروض و الاتفاقيـات الخاصـة في المجالات الأقتصـادية والاجتماعية والثقافية والانسانية) مع جهات الدول الاتحاديه جهاتى دوەلى الاتحاديه كێن .

دەبێ بنووسرێ (مع إقليم عربى) چونكە اقليمى تر زياد كەين يا (جهات دولـه الاتحاديـه) تەبعـەن خۆ هەرێم ناچێ اتفاقيەك لەگەڵ پارێزگاى (الانبار) دروست بكا دەبێ لەگەڵ اقليمى عەرەبى دروست بكا لەبـەر ئـەوە ئەوسيغە لەشـوێنى خـۆى نيـە دەبـێ بەراسـتى تعـديل بكـرێ مـادده (52) نەوعـە تەداخلێك هەيە لەگەڵ مادده فەقەرەى (5) عەينى فەقەرە (51) و (52) (51) فەقەرە (5) تەداخولى هەيە لەگەڵ ماددەى (52) خۆى من هەر چەندە لەوێش باسى ئەوە دەكا باسـى چوارەم (الآدارة والمجالس البلديـه) اعـاده (63) بـەراى مـن تصـحيح بكـرێ بـەم شـێوەيە . بەراسـتى نەوعـە خەربەتەيەك يەعنى ئاشكرا هەيە دەڵێ (يستحدث قضاء وبعين وتغيير مركزها) ئـەوە دەبـێ وتعـدل حدودها (ويفك ارتباط الاقضية والنواحى منها) قضاء نەبەستراوە بەقضاء قضاء بەستراوە بـەپارێزگا نـابێ بەسـترابێ بـەقضـاء . ئـەم فەقەرەيـە بەراسـتى هـەمووى زيـادە مـەفروزە بـەم سيغە دابرێـژرێ (يستحدث قضاء ويعين مركزها ويثبت) حـدود دەكرێـت بـە نێرومـێ وتثبـت حـدودها ويعـدل حـدود ويفـك ارتبـاط النـواحى بـە) وتلحق بقضـاء أخـرى أو بمحافظـة مرسـوم اقليميـە) لێـرە ئـەو مـاددەى بەراستى لە ئەوەل هەتا ئاخر دەبـێ سـياغە بكـرێ . مـادده (64) دەڵێ (اسـتحداث محافظـة ويعـين ويغير مركزە) لێرە محافظة مێيە كراوە بەنێر . مفروضة بلێن مركزها واسمها تثبيت وتحول حدودها ويفك ارتباط نواحى بۆ ناحيە يەكەمين جار تەسەلسلى وەحـدەى ادارى هەيـە محافـەزەو قـەزا ئينجا ناحيە دەبـێ تفـك ارتبـاط نـواحى منـە يعـنى مـن محافظـة ئـەوەش لـە شـوێنى خـۆى نيـە . مـەفروزە بەشێوەيەكى تر دابرێژرێ مەفروزە فەقەرەيەك بەسترابێ بە محافظة فەقـەرەى سـێيەم لەناحيـە بـۆ ئەوەى سياغا كە باشتر دابرێژێ وەزۆر سوپاستان دەكەم

" د . شێرزاد نەجار "

مەوزوعەكە بەچارێك سەعات ملاحەزاتەكان تەواو نابێت . چونكە بابەتەكە دووئاستە . ئاسـتەكى فەلسەفى فكرى سياسى و ، وەئاستەكى ترى تەتبيقى تێدايە . تەركيز لەسـەر ئاسـتى فەلسـەفى فكـرى دەكەم چونكە هەتا كەوا زۆركـەم هەيـە يـان زۆر مواقـف هەيـە كـە بـەڕەوا نـابينن متلـەبى فدراليـەت بەرزبێتەوە وەبەحەقى ئەو ميللەتەى دانانێن كەرەئيەكى تايبەتى خۆى هەبێت لە بـۆ بـەرێوەبردنى

کارەکانی خۆی وەثیق کردنی مافەکانی فیدرالیەت لە دیباجەکە پێویست بوو لە هەقیقەت ئەوە یەعنی سیفەتەکی فەلسەفی هەبێت وەك دەستوورەکانی تر کەسێ دەستووری بەتایبەتی دەستووری ئەمریکی کە مفاهیمی فەلسەفی تێدایە تەعبیر دەکاتن لە مبادئە کانی فەلسەفیەکان و تەعبیر دەکا لە چەندین مبادئ کو مبادئیەکی نەك تایبەت مەندە بە مجتمع ئەمریکی بەڵکم تایبەت مەندە بە انشائیەت بەگشتی مەفهەمی فیدرالیەت مەبدەئەکی یان پرنسیپەکی تەنزیمییە هەیکەلیە یەعنی هەم لە بۆ رێکخستنە وەهەم هەیکەلیەتی لە فیدرالیەت چەندین ملاحظاتی سیاسی هەیە بەرگری دەگرێ مەعنای ئەوەیە ئەو ئەترافە سیاسیانەی اختلاطیان هەیە سیاسی بێت تأریخی بێت . ئەوانە اتفاق دەکەن لەگەڵ یەکتری وەتەحقیقی فدرالیەت معین دەکەن ئەو فدرالیەتە سیغەتەکی موەحدمان نیە دەربارەی فیدرالیەت دەربارەی فیدرالیەت واتە بەدرێژایی مێژوویی ئینسانی لێکردوە کەوا فیدرالیەتی ئەمریکای نەوعەك بێت فیدرالیەتی نەمساوی نەوعەك بێت فدرالیەتی سویسری نەوعەکی تر بێت . بەڵام مەبدەئەکی عامیان لەبەینیان هەیە . ئەویش ئەوەیە ئیختلاف لەناو وەحدە یەعنی جیاوازی لەناو ئەو جیاوازیانەی یەکتری دەکەن یەکتری دەگرن لە ئیدارەکی موئەسەساتی قانوونی وەسیاسی . واتە فیدرالیەت زاهیرەکی سابت نیە . فیدرالیەت پرنسیسێکە بەردەوام لە گۆڕانکاری دایە . چەندین فکری انسانی بەپێش بکەوی ئەوەندە فیدرالیەت بەپێش دەکەوی . یەعنی ئەگەر بگەڕێینەوە لە بۆ تأریخی فیدرالیەت لە ئەلمانیاوە بگرە دەستی پێکرد فەیلەسەفی ئەو مفکری قانوونیە ئەلتۆسێر لە 1600 مەوزوعی فیدرالیەتی هێناکایەوە ئەمەش ئەسیربوو نەك بەفیکرێکی سیاسی عەلمانی متەئەسیربوو بەفیکرەکی سیاسی دینی . مەوزوعی گۆکەرو کالنن ئیعلامی دینی ئەوان دەیانویست فیدرالیەتەکی موعەیەن وەرگرن کەوا رزگاربن لەحوکمی کەنیسەیی . یان لەتەحوکمی کەنیسەیی . کەواتە ئەو مەسائیلانە مەفروزبوو لەدیباجە زۆر بەدیقەتەوە لە مەفهومەکی فەلسەفی لەدیباجەی مەشروعی دەستوور نێرابێت . فیدرالیەت ناتوانێ لەسەر بنەمای ئیتفاقێککی دەولی دامەزراێنێت فیدرالیەت خۆی ئیتفاقەکی داخیلیە لەوانە بە ئیشارەتی پێبرێ بلێی گەلەك ئیتفاقییە ئەساسەن ئیتفاقێکی دەولینیە . ئیتفاقی (دایشون) (سربیا) ئەوانە لەوێ لەناو ئیتفاقێکی دەولی ئەو مەوزوعە تەرح کرا . یەعنی شتێکی نوێیە یەعنی لەتەنیشت ئیتفاقیەی داخلی رێکخستنەکی داخلی رێکخراوەکی داخلی ئەو تەنزیمەکی داخلی ئیتفاقەکی دەولی دێتە کایەوە . وەئەساسی فیدرالیەت لازمە هەموو ئەندامەکانی ئیقرار بکەن کەوا پێویستە هەموویان ئیقراریان نەکرد کەئەوە ژیانەکی موحدیان هەبێت ئەگەر ئیقراریان نەکرد کە ئەوە ژیانەکی موشتەرەکیان هەیە یەعنی فیدرالیەت لەهەقیقەتەوە دەڕۆخێتن یەعنی نابێت تەئسیس ناکرێتن لە بۆ ئیصلاحی نیزامی استبرادی نموونەی مۆنتیسکتان لە بۆ دێنم لە (فەرەنسا) لە قەرنی (18) لەوێ ئیقتراحی کرد کەوا نیزامی استبدادی فەرەنسی دەتوانرێ ئیصلاح بکرێ بەشێوەی فیدرالیەت . یەعنی جمهوریەتەکی فیدرالی فەرەنسی ئیقتراحی کرد چەندین وەحداتی سیاسی تایبەت موندی تێدایە ئەوان یەکتری دەگرن لەوەحدەکی سیاسی فراوانتر کەپێی دەگوترێ جەمهوریە فیدرالی فەرەنسی . دەستووری ئەمریکی مەفهومەکی نوێی هێنا لە فیدرالیەت هاوولاتی ئەمریکی خازعە لەبۆ دوو مۆسەسە . موئەسەسەی دەوڵەت کە دەوڵەتی فیدرالیە وەخازعە لەبۆ مەفهومێکی نوێ لە بۆ میللەت یەعنی میللەتەکی گەورە فراوان کەمیللەتی ئەمریکیە

چەندین ئەنواعی قەومیاتی تێدایە بۆ وێنە میللەتەکی موەحد لەژێر ئالای دەوڵەتەکی موەحەد . دەژین کە دەوڵەتەکی فیدرالیە واتە ئەو مەسائیلانە بەرەئی من لە دیباجە بەو مەفهومەوە وەئاشکرا بکرێتن فیدرالیەت دیسان پێویست بوو بەو مەفهومەوە رەبت بکرێت بەدیموقراتیەت تەبعەن فیدرالیەت لێرە بگوترێ دیموقراتیەت چونکە مەرج نیە فدرالیەت مرونە بت بێت بەدیموقراتیەت نموونەمان هەیە فیدرالیەتی استبرادیمان هەبووە یەکێتی سۆڤیەت دەوڵەتەکی فیدرال بەس دیموقراتی نەبوو بەمەمفهومی ئەو مەفهومەی کەئێستا هەیە واتە پێویست بووە رەبت بکرێت بە وزوحیە دیموقراتیەت وە چۆنیەتی تەحقیق کرنە واتە ئەگەر هاتوو لەو نیزامە موستقەبەل بکرێتن . هەتا ئەگەر بابڵێین تەطبیق بکرێت ئامانجەکان تەحقیق ناکا کە میللەتەکە خەباتی بۆی کردووە . فیدرالیەت شەرت نیە لەسەر ئاستی ئاستەکی موئەسەساتی وەزیفیە یەعنی لەوانەیە فیدرالیەت لەموئەسەساتەکی زۆر گەورە تەتبیق بکرێتن . یەعنی بابڵێین لە شەریکەتەکی گەورە بەشێوەکی ئیرادەی موباشر ناتوانی ئیرادەی بکەی بەڵکو پێویستە لەوێندەر لامەرکەزییەکی ناموعەیەن تەتبیق بکرێتن ئاستەکی دەستورەکان هەیە کە وازحە دەستوورو تەوزیحی زۆر موختەلیفە لە ئاستی کۆمەڵایەتی فیدرالیەت یەعنی تۆزەك لە تەتبیق تووشی مشاکل دێت بەو تەوزیحەی کە فەلسەفە فیکری هەیە دیارە پرۆژەکە هەقیقەتەن تەکتێکی لەسەر تەوزیح کردنی دەسەڵاتی سیاسی ئەو وسائیلانەی تر یەعنی وازحە لە ئیعلاناتی حقوقی انسانی فەرەنسی (1789) وەچ لەئیعلاناتی حقوقی انسانی 1948 لە بۆ حقوقی سیاسی مەدەنی و نەقابی و لە 1966 . تقسیمی سوڵتان تۆزەك مەرکەزی رەئیس ئیقلیم بەقوەت کردیە لێرە مەترسیەکی هەیە لە بۆ مەسەلەی بەکارهێنانی دەسەلات بەشێوەیەکی کە تەحدیدی مەبدەئی دیموقراتیەت بکات . ئەومشکلەمان هەیە لەو دەوڵەتانەکە فیدرالیەت یان هەیە بەشێوەیەکی دیموقراتی تەتبیق دەکرێتن بەتایبەتی لە (نەمسا) وە مشکلەکی گەورەمان هەیە . ئەویش جمهوریەکان زۆر مەسائل ڕابگرن چونکە دەسەڵات هەیە . ئەو دەسەڵاتە لەوانەیە لێرەدا بەودەسەڵاتە کە لە بۆ سەرۆکی هەرێم تەتبیق کراوە . لەوانەیە ئەو دەسەڵاتە تەجروبەکەی لاواز بکات . یەعنی پێویستی دیموقراتیەت یان دەشسەلاتی زیاتر بگرێتە میللەت . زیاتر میللەت دەوری خۆی ببینێ زیاتر تەفاعول لەبەینی میللەت و دەسەڵات هەبێت واتە قەراری نیهائی بگەرێتەوە لە بۆ میللەت وە زۆر سوپاس

" احمد بازیانی "

سەرەتا خۆشحاڵم کەوا بانگهێشت کراوم لەلایەن بنکەی کاوەی رۆشنبیریی کوردی . فیدرالیەت شتێکی تازەیە بەنسبەت ئێمەوە یاخود بڵێین شتێکی کۆنە لە ڕاستی وەختی خۆی دوو حەلقە لە تەلەفزیۆنی گولانەوە لەگەڵ د . محمد عمر مولود . وە نیزامەدین گلی د . دەربارەی سیستەمی فیدرالیەت وولایەت باسمان کرد بەلام لێرەدا دەمەوێ کورتی بکەمەوە وە باسی بکەم . دەڵێم لەسەرشانی هەموو میللەتێکی موسڵمان پێویستە کە هەوڵ و تەقەلای ئەوەبدا چمکێك بێ بۆ کۆکردنەوەی میللەت بێ کۆکردنەوەی یەك میللەتی موسڵمان نابێ کۆکردنەوەی کۆمەڵە خەڵکێ بێت لەجێگایەك کە دادەنیشێ وەکو فەرزێکە لە فروز چونکە ئەمرۆ وەکو خۆی باس دەکرێ . وەکو سایکس بیکۆ بەسەر میللەتی کوردیش هات . ئەوە بوو ئیتر لەویلاتانە کۆبووینەوە ویلایاتی بادینان ویلایاتی

سۆران . ئەو ویلایاتانە ئێمەی کۆکردەوە بەڵام پاش سایکس بیکۆ سستی کرد حدودەکی مجتەمەعی پێك هێنا ئەو حدودانە ئێمەی جودا کردەوە . ئەو عائێلانەی مەحروم کرد لە یەکتری . ئەوویلایەتانە مافی دەرونی ئیسنانەتی کوردە . کەوەکو ئەو میللەتانەی کە هەقیان هەیە . کەمقەوماتی میللەتی تێدایە . کەکیانێك بێت تایبەت بێت بەکورد . ئەوە وەکو خەڵکی تر واتە جودا بوونەوەی کورد لە میللەتی تورك لەمیللەتی فارس و ئەوانە بەڵام لە هەقیقەتدا ئەوە هەقێکی شەرعیە . میللەتێکی کەمقەوماتی تێدایە بەڵام ئێستا پێویست ناکات باسی بکەین . واتە هەقی خۆمانە کیانێکی مستەقیل مان هەبێ . ئەگەر زروف مساعەدەمان بکات .

زروف تایبەتی ئقلیمی ئێمە کیانەکی موەحدەمان هەیە وەکو هەموو میللەتانی عەرەب و تورك هەموو میللەتانی تر . واتە کەدەیانەوێ انفصال بکەن . ئەوە هەقەکی شەرعی خۆیەتی ئەگەر زروفەکی سیاسی مساعد بۆی لەناحیەی شەرعیەوە مەبەست تەئیدی فیدرالی حەقیقەتەن ئەوەنیە بانگێشە لەسەر تەقسیم کردنی عێراق فیدرالیەت تەقسیمی عێراق نیە بەڵکو ئەوانەی ئەگەر پێویست بێ تێدەگەن یەعنی رزگار بوونە لە تەکتیك رزاگار بوونە لە پارچە پارچەکردن وەکو زیاتر ئێستا ئەگەر بێت و کورد لەزمنی فیدرالیەت کە لە زمنی عێراقە کورد لەگەڵ براعەرەبەکان نیە یەعنی لەگەڵ براشیعەکانیانە . من ملاحەزەیەکم هەیە لە دەستوور دەستووری جمهوریەی فیدرالی باسی ئەوەدەکەین لە دوو جمهوریەت پێك هاتووە . بەشێوەیەکی مقترح حەزدەکەی ئەوان رازی بن بە ئەوە نوقتەیەکە بەڕاستی حەقی ئەوەیە بەڵی لە دەستوورەکە مەجالیان نەهێشتووە بەڵکو مناقەشەی لەسەر بکرێ .

لەگەڵ برا عەرەباکانا . ئێمە وەکو ئەوە هجومێکی ئیسلامی وەکو فیکری ئیسلامی موتابیقی لەگەڵ ئەوەی کورد حقوقی خۆی وەرگرتوە یەعنی دەوڵەتی هەیە . لە دیباجەکە دەبا موقەدیمەیەکی بنووسرابایەوە دیباجەکە بەنەزەری من ئەگەر لەجیاتی رژێمی عێراق شتێکی دیکە بنووسرابایە (الدوله الفدراليه) بەنەزەری من باشترە چونکە ئەوە شتێکی تربوو کێ دەڵێ گەلی عێراق یان عەرەب بەجمهوری رازی دەبێت چونکە ئێستا زۆر ئەفکاری تر هەیە بەراستی من لەگەڵ ئەوەدانیم یەعنی دەستووری ئێمە و ئەمثالی ئەوانە بەڵام پێشنیارێکە میللەت حربی سەرمەشقی خۆی بکات . تۆ لە ئێستاوە دەڵێی جمهوری ئەگەر بێتو (الدوله الفدراليه) بێ بەمەرجێك قانوونە کە هەردوو حاڵەت دەبێ بۆ (جمهوریەتەکەشی بۆ مەلەکیەتەکەشی .

ملاحظةیەکی تر هەیە راستی باسی شتێك کراوە (محاربة ارهاب بكل أشكال) هەر لەو دیباجەکە ئیرهاب هەموو شکلێکی نابێ محاربە بکەین چونکە ئیرهاب هەیە ئەبێ مەفهومی ئیرهاب ئێمە تەعریفی بکەین . کابرا ئەگەر ئیرهاب نەبێ تۆ ئەگەر نەیترسێن ئیرهاب بەمەعنای ترساندن تۆقاندن زەندەق بردن یەعنی حەسادەتەکی بیکات بەدوو ئەشکالی نابێ دەبێ شەرحی بکەی چ بەئیرهابی خراپە ئێستا پۆلیس هاتوو چۆ دانراوە ئەترسێت وەلاهی پۆلیسی هاتووچۆ نەبێ هەمووی مخالفەدەکات . ئەمە دەبێ تەوزیحێك بدرێ لەڕاستیدا . ببێتە سەرمەوزوعی (العراق دولة الاتحادية واحدة) ذات نظام جمهوری باشە (النظام الجمهوری) مەفروز بوو شتێکی دیکە بایە (قامت على أساس الاتحاد الاختياری) یەعنی ئەبێ ئیختیاری بێ نەك فەرزبێ وەکو (الاتحاد السوفيتی)

فیدرالیەتـەك بـوو فـەرز كرابـوو بەسـەرایانا . فیدرالیـەت هـەبوو بەئاسـن و ئـاگر بەكوشـتن . بـەلام فیدرالیەتێكە دەبێ لەسەر ئەساسی ئیختیاری بێ دەبێ تەوزیحەك بدرێ .

پاشان كێ ئەو حەقەی دایتە ناوی عەرەب بڵێی دوو ئقلیمە حەقیقەتەن بەبەتاڵ جێمان هێشتایە وەمجالی مناقەشەكان بووایە لەوحاڵەتەدا باشتربوو باسی كوردستان دەكەین بەراستی مـن ئحسائیەم لەلایە قەرزیەی كوردستان عەرەبی تێنەكراوە لە دەستوورەكە یا كە ئەوا عەرەب هـیچ وجـودێكی نیـە لەكوردستان تۆ ئەگەر بڵێی حـدودی ئیقلیمـی هـەرێمی كوردسـتان فیـدرالی كوردسـتان ئەگـەر رویـایی بكـەی باسـی كردیـەتی زرباتیـە و جلـولاو وخـانقین و كـەركووك وئحسائیەی كـەركووك تەماشـا بكـە كەركووك لە ئیحسائیەی (1957) ژمارەی عەرەب زیاترە لە توركمان لەكاتێدا ئەسڵەن ناوی عەرەبی تێدانیە ئەگەر لەدیباجەكە تەماشا بكەین لە دەستووری كوردستاندا ناوی عەرەبی هیچ تێدانیە یەعنی عەرەبێك مەسەلەن ئەمن بۆ ئەوە باسی دەكەم سبەی عەرەبێك مناقەشەت لەگەڵ كرد دەڵێ هەقی من لەوێ فەوتایە تـۆ تائێستا دەڵـێی كواحـەقی منـت فەوتانـدوە بـەلام تـۆش ئـەوەتا حیسابم بـۆ ناكـەی مەوزوعەكی تر هەیە (تمتح المرأة بالمساواة التامة) المادە (8) (الحقـوق والواجبـات الساسـیە) ئەمـە ئێمە دەستووری حكومەتی فیدرالیمان دەستووری ئیقلیمی فیدرالیمان ئەگەر شتێك لەولا نەبێ هەقی هەیە ئیعتراز بكرێ (أن تمتح المرأة بالمساواة التامة مع الرجل) مان نیە یەعنی لەولا هیچ ئیشارەتێك بەو قەزیەی نیە لەدیباجەی یەكەمانیە .

لەدیباجەی ئیتحادی تەئسیس هویـە نیـە تـۆ ئەگـەر لەسـەرێكیتردا ئـەڵێ هویـە چیـە هویـەی ئـەو جمهوریە اتحادیە چیە هویەی ئیسلامیە هویـەی عەرەبیـە چونكە جامیعـەی عـەرەبی نابێـت هویـەی كوردیە هویەی أشوریە هویەكە دیاری نەكرایە .

"محمد عمر مولود"

حەزدەكەم تەئكید بكەمەسەر هەندێ خاڵ لە دەستوورەكە . یەعنی لەهەردوو دەستوور كـەهاتووە لەگەڵ رێزم لەبۆ ئـەو پێشـنیارانە ئـەو رەخنانـەی كـە بـەرێزان مامۆسـتا عبدالأحـد مامۆسـتا شـێرزاد مامۆستا محمد پێشكەشیان كرد كە هەمووی بـەنرخ بـوو هـەمووی لـەجێگای خـۆی بـوو چونكە ئـەوە تەبعەن باسی لێوەكرا ئەمە پرۆژەیە ئەو پرۆژەیە ئیشێكی یەعنی مرۆڤ كردوویەتی وەكو عەمەلـەكی ئینسانیە وە عەمەلی ئینسانی كەم و كورتی زۆردەبێ وەخەت عەمەلی ئینسانی تـەواو نابێـت . چـونكە حیكمەتێكی ئیلاهیە . ئەنجا تەبعەن بەس هیوادارم موفاتەعەم نەكـەن مـن بتـوانم ئـەو پرۆژەیـە كـە دەستكەوتێكی گەورەیە لە بۆ پارتی دیموكراتی كوردستان كە دەستپێشخەری كـردووە وەدەسـتكەوتێكە لە بۆ میللەتی كـورد وەهـەروەها بـەبێ مجامەلـە بڵـێن پـارتی دیمـوكراتی كوردسـتان هـەموو وەختێـك دەستپێشخەر بووە وە زۆر لەگۆڕەپانی كوردایـەتی مـەواقفی خـۆی هەیـە وە یەكـەم مەشـروعیش نیـە ئەمە ئیمتدادە لە بۆ مەشروی 1974 كەپێیان دەگوت (القانون الاساسی لولایات الكردستان الفدرالیە) كـەوا لـەدوای دەسـتپێكردنەوەی شـەری 1974 ئـەو مەشـروعە لەلایـەن لیژنەیـەك لـە یاسـا نسـان ئامادەكراوە بەلام هەر بۆ هەرێمی كوردستان بوو لێرە تەكمیل كراوە كرا بە دوو پرۆژە پرۆژەیەك لـە بۆ دەستووری ئیتحاد چونكە وەكو جەنابتان دەزانن ناكرێ ئێمە دەستووری لە بۆ هـەرێمی كوردسـتان

دابنێین بەبێ ئەوەی دەستووری ئیتحاد هەبێت چونکە سەرچاوەکە ئیتحادە ئەگەر ئیتحاد نەبتە فیدرالی ئێمە چۆن دەتوانین تەبەنای نیزامی فیدرالی بکەین ز ئیتحادی فیدرالی ئیتحادەکی ئیختیاریە لە بینی دوولا دوولایان زیاتر ئینجا لەبەر ئەوە ئەبێ لە ئیتحادەوە شتەکە بکرێ لەسەرو چاوەکەوە شتکە بکرێ ئینجا هەرێمەکان دەستوور خۆیان دەربکەن . دەربارەی خاڵەسەرەکیەکان کەوا هەردوو دەستوورەکە تەئکیدو جەختیان لەسەر کردەوە ئەوەیە کەوا هەندێ پرەنسیپی ئەساسی هەیە جەختی لەسەر کرایە ئەویش پرەنسیپی دیموکراسی وەکو بەرێزان باسیان کرد کەووتیان عێراق مەحروم بووە لە حیاتی دەستووری مەحروم بووە لەحەیاتی دیموقراتی ئێمە بەداخەوە لەپێشتر دەستوورمان هەبووە لەکاتی مەلەکی پێیان دەگوت (القانون الاساسی العراقی) لەساڵی 1925 دەرچووە بەلام لەدوای شۆڕشی 14 تەمموز ئێمە دەستوورەکی دائیمیمان بەخۆوە نەدیت هەموو دەستوورەکان کاتی بووینە وە هەمووی لەسەر پرنسیپی دیموقراتی دانەڕێژراوە ئینجا لەبەر ئەوە ئێستا بۆ گۆڕانکاری لەوەزعی عێراق ئێمە دەمانەوێ گۆڕانکاریەکی جەزری بێتن وە ئەو گۆرانکاریە بەبێ سیستەمی دیموکراتی ناکرێ وەکو بەرێزان دیموکراسی ئەساسە لە بۆسەرکەوتنی فیدرالی سیستەمی فیدرالی نەجاحەت ناینی بەبێ ئیقراری سیستەمی دیموکراسی وەکو برا عەرەبەکانمان پێی دەڵێن (الفدرالیە و دیموقراطیة صنوان متلازمان) یەعنی قەت لێك ناکرێتەوە وەفیدرالیەت وەلەژێر سیستەمی دیکاتۆری سەرناکەوێ من منالێکی تر دەبینم وەختی (هتلەر) بوو ئەلمانیا زۆر ئەزموونی هەیە لەگەڵ فیدرالیەت وە 1871 وەتەبەنا لەکاتی سیستەمی فیدرالی کردیە کە (هیتلەر) هات لەدوای (1920) وردە وردە بەرەو مەرکەزیەت رۆیشت نیزامەکەی گۆڕی هەتا گەیشتە ئەوەی کەوا لە فیدرالیەتی بەتەواوەتی ئیلغاکردەوە ئەوە بەڵگەیەکی سەلمێنراوە کەوا سیستەمی دیکتاتۆری قەت تەحەمولی فیدرالیەت ناکات چونکە فیدرالیەت خۆی شێوەیەکە لە شێوازەکانی دیموکراتی بێجگە لەوەش دەستوورەکەمان هەردوو پرۆژەکە ئیعلاناتی عالەمی هاتووە کە لە عهودی دەولی هاتووە لەسەر ئەو پێوانەیە دوای ئەوە جەخت کردن لەسەر چەندیایەتی فرەیی ئێمە موشکەلە کەمان لە عێراق هەتا ئێستا دیکتاتۆریەتە مرکزیەتە نیزامێك عێراقی لەوەتەی داندراوە کەپێی دەڵێن (سیغەکەی بیلسکۆس بین النقیب) ئەوانە کەدایان نابوو لەسەر مەرکەزیەت وەمەرکەزیەتەکەشی بدرێتە جەماعەتەك کەوا ئەقەلیەی سونی عەرەبیە حوکمی شیعە وە زۆرینەی شیعە وەکوردەکان بکا ئەو نیزامە مەرکەزیە خۆی مەقصود بووە بۆ ئەوەی هەندێ ئەهدافی ئیستعماری بەریتانی جێبەجێ بکاتن بەڵام ئێمە دەبێ گۆڕانکاریەکی جەزری بێ دەبێ لەمەودوا دەستوورەکانمان لەسەر سیستەمی تەعەددودیەت دا برێژێت تەعەددودیەت لە هەموو شتێك تەعەددودیەت لەئەحزاب تەعەددودیەت لەکیاناتی سیاسی تەعەددودیەت لەدەساتیر تەعەددودیەت لەئاراء لەهەموو مەجالەکی ئەبێ مەجالی تەعەددودیەت هەبێ ئینجا خاڵەکی زۆر گرنگ هەیە مافی کەمایە تیەکان واتە (الاقلیات) ئەم تەعبیری ئەقلیاتە تەعبیرەکی قانوونیە میللەتی کورد یان ئەوانەی کە ئەم دەستوورەیان دارێژتووە لەخۆیانەوە نەیانهێناوە ئەقەلیات لەوەتی عەصری (عصبە الامم) هەیە لەدوای جەنگی جیهانی یەکەم نیزامێك هەبوو (نظام حمایە الاقلیات) هیئەی گشتی الامم المتحدە) لجنە حمایە الاقلیات) یەعنی (الاقلیات) مەفهومێکی قانوونی معترەفە هیچ ئیعترازی لەسەر نیە بەڵام لەگەڵ ئەوەش مادام برایان ئیعترازیان لەسەر ئەوە هەیە یەعنی حەساسەتیان

بەرامبەر هەیە مانع نیە کە لەمەودوا کەلە نفوسەکان بلێ حقوق الترکمان والکلدان والاشوریین العرب یەعنی هیچ بەعسی نە ئەقلیات بکرێ نەئەقلیاتی قەومی چونکە هەمووی نەفسی مەعنادەداتن هەروەها لەلایەنی سیستەمی فیدرالی پرۆژەکە جەختی کردۆتە سەر دوو سێ خاڵ گرنگ ئەویش سەر بەخۆیی ناوەکی بەنیسبەتی خاڵی گرنگ لە فیدرالیەت ئەوەیە ئیستقراری ذاتی وەکو دەڵێن سیستەمی فیدرالی لەسەر دوو خاڵ ئەساسی یان پرەنسیپی ئەساسی بیناکرابێ ئەویش سەربەخۆی و ناوەکیەوە بەشداری کردنە لەحکومەتی ئیتحادی هەردوو جانب لە دەستوورەکە موراعات کراوە لەسەر سیغەی بەهەندێ دەستوور یەعنی بەهەندێ دەستووری موعتەرەف ئەو دەستوورە موعتەرەفانەش یەعنی وەکو دەستووریئەمریکی دەستووری سویسری دەستووری بەلجیکی وە دەستووری وئوسترالی دەستووری کەنەدی زۆر دەساتیر لەو جانبە بەکار هاتووە وەئیستفادەی لێکراوە . لەهەندێ خاڵی تر کەوا جوخت لەسەر کراوە ئەویش ئەوەیە دابەشکردنی سەرچاوە داراییەکان لەناحیەی سەرچاوەداراییەکان خۆتان ئەزانن هەتا ئێستا موشکیلەیەك بووە کەوا حکومەتی مەرکەزی هەموو سەرچاوەی دارایی وەرگرتووە بۆخۆی وەئیستغلالی کردووە وەهیچی نەداوەتە هەرێمەکان لەوجانبەی موراعات کراوە دەبێ حیصەیەکی عادیلانەلەبۆ هەرێمەکان دابنرێ لەسەرچاوەی دارایی وە هەروەها هەرێمەکان مافی ئەوەیان کەباج وەربگرن باج فەرزبکەن وەبەو مناسەبەیە (انشاء) وەپێی دەڵێن (فرض) ئەنجا لەهەمووش گرنگترلە بۆ پاراستنی ئەو مافانەی کەوا لە دەستوورەکە هاتووە دادگایەکی بوونی دەستووری لە زۆر جێگائەگەر بێت و دادگایەکی نیزاعان پەیدادەبێ لەبەینی حکومەتی ئیتحاد یەعنی دەوڵەتی یەکگرتوو وە لەبەینی هەرێمەکان ئەگەر بێت و ئێمە جیهەتی موعایر نەبێ ئەو وەختە لەوانەیە مافە هەرێمەکان بخورێ تەجروبەی فیدرالی وائیشارەت دەکا کەوا زۆر جار هەبووە دەستوورەکەیان داناوە کە دەستوورەکەیان دارێژتووە زۆر بەجوانی دایان رێژتووە دوایی وورده وورده حکومەتی ئیتحادی بەئیعتبار حکومەتی بەقوەت ترە توانیویەتی سەیترە بکاتە سەر زۆر جوانب وە زۆر تەعبیرات لە دەستوورەکە بکاتن بەشێوەی قانون کەواتە تەعدیلە بۆ ئەوەی بتوانێ بەعزێك لەو مافانە کەوا هەرێمەکان هەیانە کەمکاتەوە . ئەمە یەعنی وەکو پوختکردنێکی زوو لە بۆ پرنسیپە سەرەکیان دەستوورەکان هەردوو پرۆژەی بەڵام لێرە ناتوانم زیاتر قسە بکەم حەز دەکەم وەڵامی بەرێزان بدەمەوە چونکە بەعزێ خاڵ کەباسیان کرد یەعنی لەوانەیە زۆر بەجێ بێت بەعزێکیش وابزانم یەعنی جەوابی هەیە دەتوانین رەت بکرێ ئێرەش باشترین رێگایە یان باشترین ئسلوبە یەعنی ئەو مەشروعانە مناقەشەبکرێت وەتەئکیدیشی دەکەم یەعنی لەسەر ئەوەی کەوا وەختەکە داندرایە بەراستی جەمهوری فیدرالی یەعنی زۆر کەم ئەو دەستوورە وابزانم هەشتاوقسو ماددەیە ئەوهەشتا مادده ئەگەر بێت و بەتەواوەتی بەتەفسیل مناقەشەبکرێ وابزانم وەختێکی زۆر زۆر تری دەوێ ئینجا حەزدەکەم ئەمە وەختێکی زیاتری لە بۆ دابنرێ . وەزۆر سوپاس .